

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARI DIREKTORLARINING MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA BOSHQARUV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MODELLARI

Bekmuradova Orifat Maxmudovna,

Texnologiya fani o‘qituvchisi

E-mail:orifat.m@gmail.com Tel:(+99897)7351021

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqot ishi umumiy o‘rta ta‘lim maktablari rahbarlarining malakasini oshirish o‘z shaxsiy va professional ehtiyojlarini tushunishga; o‘z imkoniyatlarini va undan kelib chiqadigan muammolarni muvozanatli baholash; hayot davomida shaxsiy va professional o‘shining traektoriyasini qurish orqali ularni hal qilish mexanizmlarini izlash zarurligini tasdiqlashga qaratilgan. Malaka oshirish jarayonida ta‘limning samaradorligi tinglovchilarni faol bilim va refleksiv faoliyatga jalb qilishni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: malaka oshirish, kompetensiya, model, innovatsiya, adaptiv daraja, adekvatlik.

ABSTRACT

This research aims to improve the qualifications of general secondary schools to improve their personal and professional qualifications; self and the steady action arising from it; life helps to improve the need to search for coping mechanisms by building a trajectory of personal and professional growth. Competence supervision involves engaging learning enhancers in active learning and reflexive activities.

Key words: training, competence, model, innovation, adaptive level, adequacy.

АННОТАЦИЯ

Данное исследование направлено на повышение квалификации общеобразовательных школ для повышения их личностной и профессиональной квалификации; я и постоянное действие, возникающее из него; жизнь помогает улучшить потребность в поиске coping-механизмов, выстраивая траекторию личностного и профессионального роста. Надзор за компетенциями включает в себя привлечение учителей обучения к активному обучению и рефлексивной деятельности.

Ключевые слова: обучение, компетентность, модель, инновация, адаптивный уровень, адекватность

KIRISH

Umumiy oʻrta taʼlim maktablari rahbarlarining malakasini oshirish oʻz shaxsiy va professional ehtiyojlarini tushunishga; oʻz imkoniyatlarini va undan kelib chiqadigan muammolarni muvozanatli baholash; hayot davomida shaxsiy va professional oʻsishning traektoriyasini qurish orqali ularni hal qilish mexanizmlarini izlash zarurligini tasdiqlashga qaratilgan. Malaka oshirish jarayonida taʼlimning samaradorligi tinglovchilarni faol bilim va refleksiv faoliyatga jalb qilishni oʻz ichiga oladi.

Kasbiy faoliyat va oʻz kasbiy rivojlanishining subyektlari sifatida, agar ular bu jarayonni tashkil etish, ularni tashvishga solayotgan masalalar va muammolarni muhokama qilish, oʻz bilim va tajribalarini boshqalar bilan baham koʻrish, oʻz hukmlarini ifoda etish imkoniga ega boʻlsalar, tinglovchilar taʼlim jarayoniga koʻproq tayyorlanadilar.

Malaka oshirish jarayonida qoʻllaniladigan turli usullar, shakllar, vositalar va shart-sharoitlarning kombinatsiyasi umumiy oʻrta taʼlim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirishni taʼminlaydi. Shu bois, umumiy oʻrta taʼlim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasi (uslubiy va maxsus) rivojlanishining yetarli darajada emasligini bartaraf etishdagi muhim omil – bu malaka oshirishdir. Bularning barchasi psixologik va pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, malaka oshirish jarayonida umumiy oʻrta taʼlim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyalarini rivojlantirish modelini ishlab chiqish zarurligini koʻrsatadi. Avvalo, taʼlimda qanday modellash usullarini qoʻllash kerakligini bilib olishingiz zarur.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarixan modellashtirish tabiiy va matematika fanlari sohasida paydo boʻlgan, lekin asta-sekin modellashtirish usuli gumanitar fanlarga ham kirib keldi va u yerda tarix, sotsiologiya, pedagogika va boshqalar kabi fanlarda oʻz oʻrnini topdi.

Pedagogikada modellashtirish usuli murakkab shakllanish yoʻlini bosib oʻtdi. B.P.Bitinas “Biz hali ham pedagogik hodisalarning asosiy jihatlari, xususiyatlari va aloqalari haqida juda kam narsa bilamizki, haqiqiy pedagogik jarayonni modellashtirish faqat taxmin sifatida boʻlishi mumkin” deganiga qaramay, modellashtirish usuli keng maʼnoda pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuvni qoʻllash imkoniyati asoslangan birinchi ishlardan oq pedagogikaga kirib keldi.

“Model” tushunchasi bir fan doirasida ham turli mazmunga ega. Ushbu konsepsiyani aks ettiruvchi va ochib beruvchi barcha atamalar “oʻlchov”, “namuna”, “standart”, “etalon” degan maʼnoni anglatuvchi “model” soʻzi lotin tilidan olingan. Keng maʼnoda, model “har qanday namuna, analog (aqliy yoki shartli: tasvir, taʼrif,

diagramma, chizma, grafik, reja, xarita va boshqalar), uning “o‘rnini bosuvchi”, “vakili” sifatida ishlatiladigan obyekt, jarayon yoki hodisa (ushbu modelning “asli”) tushuniladi.

O‘tgan asrning o‘rtalarida V.A.Shtof modellashtirish muammolari bo‘yicha bir qator asosiy ishlarni nashr etdi. Uning ta’kidlashicha, “model - bu shunday aqliy tasvirlangan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizimki, bu obyektни o‘rganish ushbu obyekt haqida yangi ma’lumotlarni taqdim etadigan tarzda aks ettiriladi”

A.N.Dahin “model” tushunchasining mazmunini sxema, jismoniy konstruksiyalar, ramziy shakllar yoki formulalar ko‘rinishida sun‘iy ravishda yaratilgan obyekt sifatida belgilaydi, ular o‘rganilayotgan obyektga (yoki hodisaga) o‘xshash bo‘lib, oddiyroq va qo‘polroq shaklda ushbu obyektning tuzilishi, xususiyatlari, o‘zaro bog‘liqligi va elementlari o‘rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi va takrorlaydi.

Pedagogik modellashtirish nazariyasi sohasidagi tadqiqotlarni sarhisob qilsak, shuni aytishimiz mumkinki, pedagogik modelning eng muhim vazifasi uning pedagogik tizimning rivojlanish qonuniyatlarini va uning tuzilishini aniqlash, “o‘shish nuqtalarini” aniqlash qobiliyatidir, bu esa o‘z navbatida aniqroq prognozlash imkonini beradi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogik model haqiqiy pedagogik tizimning holati yoki uning alohida ideal tarkibiy qismlari haqida ma’lumotni o‘z ichiga olishi kerak.

Modellarning turlari bo‘yicha bir nechta tasniflar mavjud: tizimli (tizimning eng muhim bo‘g‘inlarini aks ettiruvchi), funksional (tizimning asosiy bo‘g‘inlari maqsadini aks ettiruvchi), analog (turli tizimlarning yozishmalar muvofiqliklarini o‘rnatish), genetik (tizim elementlarining rivojlanish tamoyillarini aks etuvchi) va boshqalar.

Pedagogikada ta’lim mazmuni ham, uning ishtirokchilari faoliyati ham modellashtiriladi. Pedagogik jarayon, asosan, o‘quvchilarning har qanday sifatlari, xususiyatlari yoki xarakteristikalarini shakllantirish yoki rivojlantirishga qaratilgan o‘qituvchining ishini o‘z ichiga oladi. Yuqorida aytib o‘tilganidek, modellashtirish ilmiy bilish usuli sifatida ko‘plab fanlarda, jumladan, pedagogikada ham qo‘llaniladi. Pedagogik modellashtirish – bu haqiqiy pedagogik jarayon yoki hodisani aks ettiruvchi konseptual sxemani qurishdir.

Har qanday model standartlar talablarga, jamiyatning ijtimoiy tartibiga yoki zamonaviy ta’limning boshqa tegishli talablariga asoslanishi mumkin. Bundan tashqari, metodologik yondashuvlar aniqlanishi mumkin, ular asosida model quriladi. Modelning barcha boshqa tarkibiy va funksional qismlari modellashtirish predmeti, modellashtirish subyekti va jarayonning barcha ishtirokchilari o‘zaro ta’sir qiladigan

ta'lim muhiti o'rtasidagi o'zaro ta'sirning mantiqiylikini tavsiflashi kerak. Modellashtirish ideal obyektini ifodalash va o'zgartirish vositasi bo'lganligi sababli, u haqiqiy obyektning uning mohiyatini ajratib ko'rsatish orqali soddalashtirishga yordam beradi.

Tadqiqot usuli sifatida modellashtirish pedagogik obyektini eng katta aniqlik va ravshanlik bilan tahlil qilish va tavsiflash imkonini beradi. Bizning holatlarimizda modellashtirishning o'ziga xos objekti umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirish modelini yaratishning uslubiy asosini quyidagi yondashuvlar tashkil etadi:

1. Tizimli yondashuv, unga ko'ra umumiy o'rta ta'lim maktablarining rahbarlari malaka oshirish jarayonida boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirishni tizim sifatida ko'rib chiqish muhim, uning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: maqsadlar; mazmuni; usullar, shakllar, vositalar; pedagogik xodimlar; tizimning normal ishlashini ta'minlaydigan tashkiliy sharoitlar (o'quv xonalari, o'quv laboratoriyalari va boshqalar).

2. Malaka oshirish kurslari tinglovchilarida boshqaruv sohasida nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni egallashga faol munosabatni shakllantirishga yordam beruvchi faoliyat yondashuvi.

3. Umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlari - malaka oshirish kurslari tinglovchilarining asosiy (shu jumladan boshqaruvchilik) kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradigan kompetentlikka asoslangan yondashuv.

4. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, unga ko'ra shaxsning qadriyat-emotsional sohasini rivojlantirish, uning dunyoga, faoliyatga munosabati ustuvor hisoblanadi. Pedagogik modellashtirish istiqbollari ushbu usul nafaqat pedagogik jarayonni tadqiqot maqsadlari uchun tarkibiy qismlarga ajratish, balki ushbu qismlarni yanada samarali ishlashi uchun tizimlashtirishga imkon beradi. Ushbu usulning asosiy afzalligi-axborotni taqdim etishning yaxlitligi va pedagogik jarayonlarni tavsiflashning tizimiyliigi. Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi bosqichda pedagogik modellarning aksariyati didaktikada qo'llaniladi va tarbiya nazariyasi uchun bu usul deyarli xarakterli emas. Ta'lim muhitida modellashtirish usulining foydasiga yana bir dalil – bu modelning prognostik funksiyasi, ijtimoiy obyektning analogini yaratish va uning rivojlanish yo'lini ko'rsatish qobiliyatidir.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirishning belgilangan darajalari belgilangan kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan malaka oshirish natijalarini ilmiy nuqtai nazardan baholash imkonini beradi.

Reproduktiv daraja – professional boshqaruv qadriyatlariga ongsiz munosabat; boshqaruv faoliyati uchun motivlarning shakllanmaganligi; menejment va boshqaruv sohasidagi professional bilimlarning pastligi; kasbiy bilim olishga qiziqish (o‘ziga yo‘naltirilganlik); boshqaruv ko‘nikmalarini shakllantirishning past darajasi; ushbu bilim va ko‘nikmalarni o‘z kasbiy faoliyatida safarbar qilish qobiliyati va tayyorligining zaif namoyon bo‘lishi; boshqaruv faoliyatida pedagogik ish tajribasini proyeksiyalash; muloqot qobiliyatlarining past darajasi; o‘z-o‘zini baholash va introspeksiya qobiliyatlari yomon ifodalangan; past kasbiy faollik va mas’uliyat.

Adaptiv daraja – kasbiy qadriyatlarni anglashning o‘rtacha darajasi; kamdan-kam hollarda kasbiy faoliyatga ijobiy munosabatda bo‘lish; boshqaruv faoliyati uchun qisman shakllangan motivlar; boshqaruv bilimlari va ko‘nikmalarining yaxshi shakllangan tizimi, muloqot qobiliyatlarining o‘rtacha darajasi; kommunikativ nazoratning yetarli emasligi, muloqotda o‘zini tuta olmaslik; o‘z-o‘zini baholash o‘rtacha kasbiy faoliyat, o‘z kasbiy faoliyatida mas’uliyatni anglashning o‘rtacha darajasi.

Innovatsion daraja – shaxsning aniq kasbiy va boshqaruv yo‘nalishi; kasbiy qadriyatlarga ongli munosabat; kasbiy faoliyat motivlari to‘liq shakllangan; kasbiy faoliyatga bo‘lgan ehtiyoj maksimal darajada namoyon bo‘ladi; kasbiy bilimlar hajmi yuqori; nostandart vaziyatlarda bilimlardan faol foydalanish; boshqaruv muammolarini hal qilishning original usullarini qo‘llash; boshqaruv tushunchalari bilan faol ishlash; yuqori kognitiv salohiyat; yuqori darajada shakllangan, kasbiy mahorat; yuqori darajadagi muloqot qobiliyatlari; o‘z-o‘zini baholash va introspeksiya ko‘nikmalarida ifodalanadi; boshqaruv faoliyatida faol ishtirok etish; yuqori darajada rivojlangan kasbiy fazilatlar (kasbiy faoliyat, mas’uliyat, mustaqillik).

XULOSA

Shunday qilib, olingan ma’lumotlarni tahlil qilish umumiy o‘rta ta’lim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirish modelini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi, bu esa o‘zaro bog‘liq va ketma-ket bosqichlardan iborat: diagnostika, tashkiliy, ishlab chiqish va samarali aks ettirish.

“Umumiy o‘rta ta’lim maktablari rahbarlarining boshqaruvchilik kompetensiyasini rivojlantirish” umumiy o‘rta ta’lim maktablari rahbarlari uchun qo‘shimcha ta’lim (malaka oshirish) dasturi tugatilgandan so‘ng kurs ishtirokchilarida maxsus va uslubiy boshqaruvchilik kompetensiyalari rivojlangan bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. (2017. 7-fevral) Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-3107036>.
2. Adashboev Sh.M. Pedagog kadrlar malakasini oshirish jarayonlari mazmuni va metodlarini takomillashtirish mexanizmlari / Monografiya. – T.: 2018.
3. Joyce B., Showers B., Improving Inservice Training: The Messages of Research // Educational Leadership. February, 1980. Vol. 37. P.
4. Санкт-Петербургская Академия постдипломного педагогического образования. <https://spbappo.ru/> (электронный ресурс).
5. Государственное автономное образовательное учреждение дополнительного профессионального образования Ямало-Ненецкого автономного округа «Региональный институт развития образования. <http://it.riro-yanao.ru/theme/itao24/frontpage.php> (электронный ресурс).